

895
 A 942 precitracie nyallpöfij ut.
 2307 2287 I allambur precitracie ut.
 2487 II allambur seb.-reip.

A kartellek működésének mó-
dosatairól.

Doctori értekezés a
társadalmi gazdaságtan köréből.

Yrta:

bródyi Sándor
államtudor jelölt.

születési száma 1890 III/19
ref

113. szám

1928-29

Nemzetek köztudománya:

Elfogadás: Dr. Illésfalvy Ö. Géza

Deb. 1928. okt. 27-én

Mosonyi Zsuzsa

Deb. 1928. október hó.

Debrecen, 1928. október hó.

Elfogadom

Debrecen, 1928. okt. 19.

Debrecen 1928. okt. 20

Dr. Illésfalvy Ö. Géza

Dr. Illésfalvy Ö. Géza

r. i. Örsényi

Forrásmunkák:

Árkövy Richárd: A kartellek és trösztök kérdése. 1905.

Dr. Baumgarten Nándor és dr. Meszlény Artur: Kartellek trösztök 1906.

Dr. Baumgarten N.: A kartellek és a polgári törvénykönyv javaslata. 1918.

Földes Béla: Társadalmi gazdaságtan I. 1917.

Ráth Z.: Bemékirat a kartellekről 1900

Ráth Z.: A monopol kérdésehez (Höng. Szemle. 1901. VII. 1)

Ruhinek Gy.: Szabad verseny, kartellek, szövetségek. 1897.

A modern gazdasági é-
let problémái között a legjelent-
tösebbek egyike a kartellek kérdé-
se. A vállalatoknak kartellbe
való egyesülése mind jobban ter-
jed. Ennek magyarázatát rész-
ben a nagyobb nyereségre való
törekvésben és a világok kizár-
ására irányuló célrattal tá-
lálhatjuk meg, de emellett meg-
magyarázza a kartellbe való
tömörülést „a tőke összponto-
sító törekvése” is.*

A kartelleket tehát voltaké-
pen a mai individualis-liberális

* Földes: A társadalmi gazdaságtan elemei I. 212.6.

gazdasági rendszer működésének alakulatainak tekinthetjük. A verseny szabaddalága, mely a maga fektelenségével nem egyszer tessz. válságossá a vállalatok helyre-
tét, természetesen leg vonja ma-
ga után a versenyharc kizárásá-
ra irányuló egyesület: a kartell.

A kérdéssel foglalkozva nem
ihajtunk a kartellekről defini-
tót adni, mert az ritkán szerencsés,
hanem ehelyett azt vizsgáljuk,
mily módon töreksenek
a kartellek kitűzött célju-
kat elérni.

Bétkintre a régebbi korok kartellképződéseitől, korunkban is a keltkező kartelleken, a közös jellemvonásokon kívül oly szembeütnően eltérő vonásokat láthatunk, hogy ítéhető, ha a jelenségek kutatói mihamar osztályozást kíséreltek megállapítani köröttük.

Menzel szembeállította a jogos védelmi - kartellt (Schutzkartell), a kisvállalkozások (szerinté tulajdonképeni Monopolisierungs-kar-

tell) alakulatokhoz. Igen helyesen mondja Ráth, hogy ily felosztás nagyon hasznos lenne, de keresetlenséget - len és elvileg is hibás, mert a kartell, ha védelmi szempontból ~~keletkezik~~ is, gyakran átmenet és egész természetes (már a védelem érdekében is), hogy át is megy a támogatásba is éppen, „amint rossz vivő lenne az, aki mindig csak védelemre szoritkozik és nem használja a kedvező pillana -

tot arra, hogy támadja
ellenfelét" (bmlékirat. I. 2. §.)

Ráth* osztályozást ad a
kartellek alapján szerint
(vőstermelők iparosok, ke-
reskedők stb.), továbbá te-
rületi kiterjedésük alapján,
(helyi, kerületi, országos,
vámterületi és nemzetközi
kartellek). Majd a módo-
zatok tekintetében Schöffle
jöbosztásából indulva ki,
piacostó és piacossegog-
yaló kartelleket különböz-
tet meg; előbbi kinek-ki-

* bmlékirat 2. §.

nek kiutalja részét a keres-
letről területileg vagy idő-
rendben (turnusok), a má-
sik fajnál pedig a kartell-
ben levő vállalkozók egye-
teme központilag látja el
a fogyasztást, a tagoktól
átvett termelvényekkel és a
nyereséget osztja fel. Ebből
kiindulva, igen szellemes
további felosztásokat ad
családok, módok és szerve-
zeti különbségek alapján.

Ámélkül, hogy a felvo-
rott és a rajtuk kívül még

7 nagy számmal elterjedt osztályosok intatására kellene törszövetkezünk, magáról az ily felaprózó osztályosai rendszeréről kell megállapítanunk, igazat adva Árkörynek, hogy nem tekintendő egyébnek, mint (német - szellemű) tudományos szövetség-szervezetének.*

Érte az ami a kartellek alapjait illeti, azok foglalkozása szerint megkülönböztetést tenni, - lévén a kar-

* Közg. Szemle. 1905. 355. l.

tellképrődés a gazdasági é-
letnek egyetemes tendenci-
ája, - minesen semmi in-
dokunk.

Ittmi a kartellek terü-
leti kitejedési viszonyait
illeti, mindenestre érde-
kes fejlődési tünet, hogy a
kezdetben helyi kartellszer-
vezkedésektől a fejlődés
iránya a nagyobb terü-
leti, majd országos kartel-
lekhez, ~~vezet~~ sőt azon túl
is a nemzetközi kartella-
lakulásokhoz vezet. Azon-

ban ez alapján jobban
csak quantitativ külön-
bözteseket tehetünk, de
lényegi különbségeket nem
találhatunk és így faji
szaporosítást nem esz kö-
rözhetünk.

Ami pedig végül a
kartellek által alkalma-
zott eszközöket és külső
szervezetüket illeti, azok
között megkülönböztetést,
sorozatba állítást tehetünk
és aznál a kartellek mű-
ködésének és működésük

örvényének fokozatosan
tökéletesedő fejlődését meg-
jelölhetjük, de azok alap-
ján magukat a kartelle-
ket fajok szerint nem co-
portosíthatjuk.

Mert minden egyes kar-
tell a szerint, amint a kon-
krét viszonyok kedvező vagy
kedvezőtlen volta engedti,
vagy a tényleges szükség
kiványa: egyszerű, kezdetle-
ges vagy pedig tökéleteselt
eszközökkel élhet és fog
élni. Sokszor az adott kö-

rülmények szerint teljesen
céltnak az egyszerű ár-
megállapításokkal; olykor
pedig, ha nem is felel meg
az eléggé, de a kartell ta-
gok további, melyekbe ha-
tó eszközökre néve nem
tudnak meggyezésre jön-
ni vagy azokat létesíteni
nem képesek.

Míg ellenben más ri-
szonyok közt már a na-
gyobb szűkségesség nyomá-
sa alatt, a körülmények
kedvekké volt a ta-

gok magasabb fokú értelmi-
sége mellett már a kartel-
lek működés módja egyre
tökéletesebbé lesz és ehhez
képest szervezeteik is fejlő-
dik, folyton tagozottabb,
kiegészítettebb és tökéletesebb
lesz.

Tehát a kartellek mű-
ködésének más-más fejlő-
dési fokozaton álló eszkö-
zeit és módszereit külön-
bözteshetjük meg csupán,
de az alapon a kartell
lényegében faji csoportosi-

tást, osztályozást felállítá-
ni már annál inkább
keresztülvihetetlen volna,
mert számos példa van
rá, hogy ugyanazon kartell
a különböző fejlődésloko-
kati módszereket együt-
tesen is alkalmazza és a
valóságban ritkán sike-
rülne azt megállapítani,
melyik módszernek se-
repe tulajdonítható, hogy így
azon kartellre azt emel-
jük ki jellemzőjeül.

Itmi most már a kar-

teltek által használt külön-
böző fejlődésfokozati működés-
módokat illeti, azok
közül a jellemzősebbek a
következők.

A legegyszerűbb és min-
den esetre a legrégebbi i-
dők óta használatos mó-
dokat: az árak megállá-
pítása. A kartelltagok egyer-
ményileg kötelezik magu-
kat, hogy eladásnál mini-
málban, vételnél maximál-
ban megállapított áron
adják, illetve vételnél azon

szél iránt nem kötnek.

A fektelen versenyt természetesen így határozzák közzé vonhatják, az árakat esésükben csökkentik, sőt emelhetik, színvonalon tarthatják.

Az árak szabályozásával rendszeren együtt jár, de olykor külön is képezi kartellképrődés tárgyát az eladási feltételek (szállítás, fizetési feltételek, engedmények, csomagolási eljárás) megállapítása.

Az ármegállapításoknak versenyháremérséklo' hatá-
sáról azonban mihamar
kitérünk, hogy alapjában
véve nem orvosolhatja a
hajt.*

Az áralakulás a ter-
melés és fogyasztás, kíná-
lat - kereslet nexusának
eredménye. Egészségtelen
áralakulás azok egérség-
telen kapcsolatainak kö-
vetkezménye; ott kell te-
kint az orvoslást kerdeni.

Behatják, hogy a verseny-

* Dr. J.: Baumgarten: id. m. 84. l.

harcban, a rendszeretlen
összevisszaságban, nekiszi-
lajdvá kibontakozott ter-
melés elvesztette a fogyasztá-
shoz való helyes ará-
nyát. Rájönnék, hogy ez a-
rány helyő visszaállítása
nélkül állandóbb és mé-
lyebbhatású rendszeréről szó-
sem lehet. A helyes arány
létesítése pedig csak vagy
a fogyasztás fokozása, vagy
a termelés redukálása ál-
tal lenne lehető. Utóbban
a fogyasztásra csak köz-

vetett uton hathatnának
fokozólag, de az erre hasz-
nálható legjobb eszközt,
az árak leválltását, a
versenyben annyig is e-
gyszerűtelenül lerücsköt
áriszonyok miatt nem
alkalmazhatják. Ellenben
közvetlen befolyásuk és
elhatározásuk alatt van
a termelés. Így jömegek gya-
korlatba a termelés és fo-
gyasztás helyes arányának
visszaválltása és fenntar-
tása érdekében a termelés.

redukálások. A termelés-
korlátozásokat igen kü-
lönöző módokon fogja-
mátosítják; ilyenek: az
évi termelés százalékos
csökkentése, egyes üzemek
szüneteltetése, az ~~összes~~ üze-
mek időnkénti szünete
(pl. havonként 1-3 nap, na-
ponként 1-2 órával keve-
sebb munkatartam vagy
az üzem egyes részeinek
nem foglalkoztatása stb.)
Majd a korábbi kereteket
adó korlátozások helyett

egyenesen kontingenciájuk az össztermelés mennyiségét és megállapítják minden egyes tagvállalat kitermelhetési maximális kontingenciáját, (legtöbbször annyit hagyva fenn, hogy kivételre azon felül is termelhetnek), az ily termelés-kontingenciálisok artán követett uton erős befolyással lesznek az áralakulásra is. A kiválat-kereslet aránytalanságát elosztva, a féktelen versenyhar-

est korlátolva, az áresés
belő okait orvosolják. És
bárha a tagok positive
árak fentartásában meg
nem állapodnak is, az
a körülmény, hogy a ter-
melés kiterjesztésében ha-
tár van eléjük szabva,
így a mennyiség növelés-
nek termelés - költségek
csökkenő kedvezményitől
el vannak zárva, a meg-
szabott redukált kiseb-
b mennyiséget aránylag,
egységenként drágábban

tudják termelni, termésre-
tessé, magától értéktöredé-
tessi art a törekvést, hogy
ennek megfelelő színvona-
lon igyekeznek az árakat
tartani.

azonban, bárha mé-
lyelre hatnak is, a terme-
léskorlátozások is még
igen fogytékosan érik
el a kartell versenykorlá-
tozó célját; a tagok kö-
zött még nagyon is elég
tere nyílik a verseny harc-
cá kiélesülésének s a kar-

tell kifele még nem tudja monopolát kellő sikerrel érvényesíteni.

A versenykorlátozásra, monopolista tökéletesel-
bi tételére további módosításokat keresnek tehát.

Minden egyes kartell-
tagnak részt akarnak,
megszabottan listosítani
a fogyasztásból. A célból
általag szűkítéssel igye-
keznek az összkereslet
és a kartell össstermelé-
sének megismerésére; a

megszerezhető összkereslet
mértékhez képest fogják az-
tán, esetleg reduktálások-
kal is, a termelés össz-
kontingensét arányítani;
az így megállapított össz-
termelési kontingenst az-
tán az egyes tagok kö-
rött, megelőző évekbeli
termelésükhöz és termelési
képességükhöz arányítva,
megosztják, kinek-kinek
évi kitermelési kontingen-
sét quotában megszályák.
Végül az itt alkalmazott

aránynak megfelelően
osztják el az összfogyasztás
kontingenst is köröztük.
Ez ily kereslet-elosztás
legprimitívebb alakja,
hogy az összfogyasztást
területileg, demarkációs-
módú határvonalakkal,
osztják fel, kiknek - kinek
szigorú feltételek mellett
biztosítva és megszállva
saját területét, melyen for-
galmas hat (rayon - kar-
telizálás); az ily felosztás
esetleg lehet időseerint va-

lő is, pl. havonkénti rend-
ben, turnusonként (legin-
kább a szállítás tárgya-
láncokra vonatkozólag).

A kereslet - megosztás-
nak tökéleteselt módja
már, mikor a kartell köz-
pontja vesz fel, közvetítő-
ként minden megrendelést
és azt, megállapított arány-
és sorrend szerint szétosztja
megkötés és effektuálás
céljából a tagok között,
ügyelve arra is, hogy a meg-
rendelőhöz lehetőleg közel

fekvő vállalat kapja a szállítás, hogy az effektuálással, a szállítási költségek csökkenthetőek legyenek.

dátummal, hogy a keresletlehetőségi módszer a termelés és fogyasztás arány-
bárhogyan is rendezé-
sére nem közvetve, mint az előbbieknél, hanem már közvetlenül igyekeznek; e-
gyenesen és mélyen bele-
nyúl azok alakulásába.

A termelésnek és fo-

gyasztásnak kontingentá-
lása és arányos felosztása
tökéletesebbé fejlődik
utánán hi az u. n. nye-
reségreszesedési miólszer,
mely, a kartellek működésének ez időszereint leg-
tökéletesebb formája. Az
eljárás itt a következő:
a kartellközpont vesz fel
minden megrendelést, de
már nem közvetítésre, ha-
nem meg is köti és effek-
tívája is az üzletet. It
venő-fogyasztók is a terme-

lé - kartelltagok nem is
járnak már egymással
közvetlen kapcsolatba; ha-
nem a kartell körponti
eladási irodája átveszi
a tagok megállapított
mennyiségű termelésüket,
előre megszereltt (körülbe-
lül a termelési összköltsé-
geket kevéssel meghaladó)
árakon és végzi az egész
forgalombahozást, ela-
dást.

Erőtel a forgalombu-
hozás olcsóbban eszközöl-

hető, ami könnyen elkép-
zelhető, ha elgondoljuk,
hogy az egész eladást
központi lag végre iroda
kiadásai helyett ezelőtt
minden vállalatot egyen-
ként majd annyit költött
a forgalomtakozásra; míg
a közös forgalmazásnál
nagyraünu utazót, rek-
lámköltségeket és hivata-
li kiadásokat takaríthat-
nak meg.

et tényleg elért irakból
/ a tagok^{kat} írtett termel-

vényükért kifizetett ára-
kon felül elért többletet;
a kartell nyereségét aru-
tán pl. havonkénti lezá-
molás alkalmával a-
ránylagosan felosztják.

A kartell versenykor-
látozó célja és az a tö-
rekvése, hogy tagjai hely-
zetének lehetőleg javításá-
ra, emelésére szolgáljon,
az eddig ismert és hasz-
nált módszerek közül
az ily nyereségfelosztás-
sal kapcsolatos körponti

elárúsítás által érhető leg-
sikeresebben el.

A tökéletesebb, maga-
sabb működési módoka-
tok mellett, azok járulé-
kával a megelőző, primi-
tívebb módokatók ele-
meit többnyire megtalál-
juk. Például itt a terme-
lés kontingenciális, egyrészt
a fogyasztás összkontingen-
séhez arányított össsterme-
lési kontingens megállapi-
tásánál szintén szerephez
jut, másrészt kellő arány-

számitással előre meg
lesz szabva az is, hogy
az egyes kartelltagoktól
mily mennyiségeket vessz
át a központ; ez által
természetesen már kon-
tingenst szabott a kar-
tell a keresletben részesé-
désükre is. Etni pe-
dig az ármezgállapításo-
kat illeti, azok itt is, még
pedig tökéletesebb szerve-
hez jutnak. Rendesen há-
rom skálájú ármezg álla-
pításra lesz már szükség.

Megállapítják a normál árakat, részletes minőségi táblázat szerint, melyek irányító, végső alapárak lesznek az eladásnál. Megállapítják az átvételi, elszámolási árakat, melyek tétele szerint minden körülmények között megfixált a körpont a tagoktól átvett termelvényeket. Tétül az előbbi rendszeren állandóbb jelleggel megállapított árak mellett röviddel időközönként meg-

állapíttatnak a tényleges
eladási árak, melyek sze-
rint a központ az ela-
dást végzi.

Természetesen magá-
tól érthető, hogy a kar-
telle működésének külön-
böző fejlődésfokaihoz ké-
pest idomult a kartell
külső alakja, szervezete
is. Az ösrszerveletű kar-
telltagnak gyakran
csak szóbeli megállapo-
dásán alapuló árnyer-
mények nem igényelnek

még külön kartell-szer-
vet. A Termelés- és kereslet-
kontingenciális és felosztás
már szervezett kartell-
központot kíván, mely a
számitásokat kidolgoz-
za, a határozatokat vég-
rehajtsa, továbbá ellen-
őrzést is sokszor inkább
gondoskodni kell. A ta-
gok körgyűlésén kívül te-
hát elöljáróság (elnökség)
és központi iroda, ezek
működésének és általában
a kartellszervezés betartásá-

mak ellenőrzésére pedig
különböző emberek, majd
rendes felügyelőbizottság
levezetése szükséges. Mindgyak-
rabban gondoskodnak
a felmerült viták esetére
külön választott bíróság-
ról is, amely gyakran oly-
kor társbíróságokat, de
gyakran saját maguk vá-
lasztotta bíróságot álla-
pítanak meg. Minthogy
a titeles jogrendszernek és
bírói gyakorlat szerint a
kartellszervezés bíróság

előtt nem érvényesíthető, a választott bíróságok vannak hivatala a megállapodást megsejgő kartelltag ügyében ítélkezni és az alapirányelvokban előirt pénzei-kat kiroz-ni. Majd az eladás egy-séges központosításával a központi iroda már teljes üzletszerő eladási organum lesz. Blykor a kartellek ily eladási központjuk gyánánt, mint bizományost valamelyik

bankot (kartellbankok)
teszik meg.

Érdemesen a kartellek
fejlesztési alakzatait az u.

n. kivitelti kartellek szem-
pontjából vizsgáljuk és nem

voltunk tekintettel a kar-
telligazás ellenkező tenden-

ciájú alakjaira, t. i. az úgy-
nevezett keresleti kartellekre.

Az kétségtelen, hogy a kar-
tellekítésnek az az oldala

nem bír olyan jelentőség-
gel, mint a kivitelti oldal.

Jellemző erre az is, hogy Föl-

des „Társadalmi gazdaságta-
nában” a kartellek osztályo-
zásánál a keresleti kartelle-
ket nem is említi. Ő ugyanis
a már fentebb kifejtettekkel
egyesően a következő felosz-
tást adja művében: Kármak
szerinte: „1.) egy események, me-
lyeknek célja a termelés menny-
nyiségét megállapítani, mely
esetben a megállapított
mennyiség (pl. évenként)
bizonyos arányokban az
egy-egy vállalatok között fel-
osztatik; 2.) egy események,

melyeknél fogva az illető
ághán csak az árak álla-
píttatnak meg körösen; 3.)

egyeremények, melyekben úgy
a termelvények mennyisége,
mint legalacsonyabb ára

megállapítottak; 4.) egyerme-
nyek, melyek szerint az ösk-

szes munka, illetőleg meg-
rendelések bizonyos arány-
ban az egyerményezett vál-
lalatok közt felosztottak; 5.)

egyeremények, melyekkel az
egyes vállalatok bizonyos te-
rületre kövittatnak.*

* Földes: id. m. I. köt. 212. l.

Földes nyilván azért nem választja külön a keresleti kartelleket, mert ezek csak csekélyebb- gyakorlati jelentőséggel bírnak. Nem kétséges, hogy ilyen keresleti kartell jóval kevesebb van, mint kínálati és hogy ezek nem csak számszámánál, de erejüknél fogva sem játszhatnak oly nagy szerepet a gazdasági életben, mint a kínálati kartellek.

Hogy azonban verseny értekezésünk teljes legyen, nem tartjuk érdektelennek, hogy

néhány szóval ezekről is megemlékezünk.

A keresleti kartellek a termelők egyesülései a munkakinálattal szemben és a nyersanyagok és félgyártmányok szállítóival szemben.

Legnagyobb számú ezek közül a vállalkozóknak a munkások ellen irányuló egyesülése. Az ily egyesülés is azonban rendszerint rövid ideig tartó. Bővebbet tömörebben foglalja össze Baum-

garten a követkerőklen: „*et vállalkozik vagy a bértek egy bizonyos magasságát il- lapítja meg körösen és kö- telerik magukat, hogy azo- kat túl nem lépik, vagy kö- telzettségeket vállalnak egy- más között, hogy strájkoló munkásokat azontul egyál- talában nem, vagy egy bi- zonyos ideig nem alkalmaz- nak, vagy hogy a szervezők valamelyikének strájkoló munkáit a jövőben nem alkalmazzák.**

* Baumgarten: id. m. 95. l.

Mintán ismertettük a kartellek fejlődési alakjait, kifejezésül arra mutatunk rá, hogy a kartell kétségtelven az egymással abban szövetségre lépő vállalatok érdekét véltörő és így ha az egyéni érdekét határt nem ismerő módon akarja érvényre juttatni, úgy a társadalom gazdasági életére káros is lehet. Másrészt azonban a kifejtettekkel az is nyilvánvaló, hogy a kartell célja éppen a verseny-

harc kivárása és a gazdasági élet egyöntetűvé válása, annak kivételével, a kartell igen nagy mértékben elősegíti a gazdasági élet nyugodt mederben való folyását és a válságoktól való megkímélését. Ez kétségtelen előnye a kartelleknek és bizonyos, hogy ha a jogrendszerben a kartellek-re vonatkozó, azokat szabályozó megfelelő törvény is volna, úgy a kartellek háttérnyárai is kisebb méretűek

és könnyebben kihasznál-
hatók lennének. A kartell-
fejlesztésben tehát a követke-
ző fázisnak a törvényes ska-
lalyozásnak kell lennie!
